

PRZEMIANY A FUNKCJONOWANIE ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO JAKO INTERDYSCYPLINARNY PROBLEM BADAWCZY

Współczesne przemiany środowiska przyrodniczego Polski, zachodzące zarówno z przyczyn naturalnych, jak i wywołane przez działalność człowieka, m.in. związaną z transformacją gospodarczą kraju – zdają się w ostatnim czasie zachodzić ze szczególnie dużą intensywnością. Przemiany te nierzadko rodzą liczne konflikty w układzie człowiek-środowisko. W ostatnich latach obserwuje się intensyfikację przemian naturalnych; jest to szczególnie widoczne we wzroście częstotliwości zjawisk o charakterze ekstremalnym, skutkujących znacznymi stratami gospodarczymi, niekiedy wprost wynikającymi z błędów w uprzednim gospodarowaniu zasobami środowiska. Zachodzące przemiany wywierają również znaczący wpływ na sposób funkcjonowania środowiska, generującego z kolei nowe kierunki przemian.

Wszystko to może mieć znaczący wpływ na dalsze funkcjonowanie środowiska przyrodniczego naszego kraju. Nierozzerwalnie związanym z tym, a równie istotnym zagadnieniem wydaje się ocena skutków zachodzących przemian, zarówno dla środowiska, jak i dla działalności człowieka. Coraz mocniej rysuje się zatem potrzeba możliwie wszechstronnych badań, zmierzających do poznania zagadnienia, a następnie tworzenia ujęć syntetyzujących i prognostycznych.

W dniach 17-18 maja 2001 odbyła się w Krakowie interdyscyplinarna Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Przemiany środowiska przyrodniczego Polski a jego funkcjonowanie*. Celem konferencji było zaprezentowanie kierunków współczesnych przemian w różnych typach krajobrazu Polski, określenie ich wpływu na funkcjonowanie geosystemów oraz ocena skutków dla środowiska i człowieka. Intencją organizatorów było stworzenie możliwości spotkania, i wymiany doświadczeń specjalistów z różnych dyscyplin naukowych, a także przedstawienia własnego dorobku z tej dziedziny.

Konferencja została zorganizowana przez Zakład Geografii Fizycznej Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Polską Asocjację Ekologii Krajobrazu, we współpracy z Ojcowskim Parkiem Narodowym. Przewodniczącym Komitetu Naukowego Konferencji był prof. dr hab. Andrzej Richling, członkami Komitetu byli profesory: Marian Harasimiuk, Janusz Janecki, Leon Kozacki, Stefan Kozłowski, Barbara Obrębska-Starkłowa, Maciej Pietrzak i Krzysztof H. Wojciechowski oraz doktorzy habilitowani Krystyna German

i Wiesław Ziaja.

Tematyka konferencji okazała się dobrze dobrana i atrakcyjna dla badaczy z różnych ośrodków i dyscyplin naukowych. Wiele uczelni, ośrodków naukowych i placówek badawczych prowadzi badania z tego zakresu. Konferencja stworzyła szansę zaprezentowania bogatego dorobku wielu ośrodków, w tym także Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ – gospodarza konferencji. W konferencji wzięło udział 136 uczestników, reprezentujących m.in. 11 uniwersytetów, 4 akademie pedagogiczne, 7 innych szkół wyższych, 3 instytuty PAN, 7 innych instytutów resortowych, 4 placówki badawcze parków narodowych i krajobrazowych. Najliczniej reprezentowani byli – prócz 26 uczestników z IGiGP – badacze z UAM w Poznaniu (15 osób), UMCS w Lublinie (14 osób) i UŚ w Katowicach (13 osób). Łącznie zaprezentowano 115 prac, w tym 70 referatów, 6 komunikatów i 39 posterów. Niniejszy tom zawiera 105 spośród nich.

Tematyka konferencji została nie tylko dobrze przyjęta ale i dobrze zrozumiana przez uczestników; większość prac bardzo dobrze „mieściła się” w tematyce konferencji. Równocześnie – dzięki tak szerokiemu udziałowi badaczy z różnych ośrodków – przedstawione prace dotyczyły wszystkich większych regionów i typów krajobrazów Polski „od Bałtyku po Tatry”, przy czym przeważały prace z obszarów wyżynnych i górskich.

Wielość prezentowanych prac uniemożliwia choć pobieżne indywidualne ich omówienie. Można jednak wskazać pewne zagadnienia, wokół których koncentrowały się zainteresowania większej liczby uczestników. Miały one częściowy wyraz w tematyce poszczególnych sesji. Największa z grup dotyczyła przemian środowiska w obszarach wiejskich, kolejna – obszarów zurbanizowanych, trzecia – terenów chronionych – głównie parków narodowych i krajobrazowych. Do ciekawych nurtów badawczych należy zaliczyć prace o charakterze historycznym, odtwarzające rozwój i przemiany środowiska w przeszłości. Pewnym podsumowaniem była kończąca konferencję sesja terenowa w Ojcowskim Parku Narodowym, podczas której zaprezentowane zostały przemiany w dłuższym przedziale czasowym, związane z utworzeniem parku i związanym z tym ograniczeniem działalności rolniczej na tym terenie.

Z innego punktu widzenia prezentowane prace można podzielić ze względu na stopień szczegółowości podejścia badawczego. Tu także występowała wielka różnorodność, od klasycznych studiów terenowych z małego obszaru, dotyczących jednego konkretnego zagadnienia, przez szersze prace dotyczące większych obszarów a nawet całych regionów, po opracowania przekrojowe, często o charakterze metodycznym lub syntetyzującym. Interdyscyplinarność konferencji stworzyła szansę poznania a zarazem konfrontacji metod badawczych stosowanych przez uczestników, reprezentujących różne dyscypliny naukowe – geografów fizycznych i społecznych, ekologów krajobrazu, biologów, leśników, planistów, architektów i in.

Obrady konferencji toczyły się w budynkach Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej w Krakowie przy ulicy Grodzkiej. Uzupełnieniem sesji referatowych była sesja posterowa; tematyka posterów była zbieżna z zagadnieniami poruszonymi

w referatach; niejednokrotnie prezentowane postery stanowiły pewne uzupełnienie zagadnień prezentowanych przez autorów w referatach. Mimo bogatego programu konferencji nie zabrakło też czasu na posiedzenie PAEK, współorganizatora konferencji. Spotkaniem kierował Przewodniczący PAEK Prof. dr hab. A. Richling. W trakcie posiedzenia omówiono bieżącą działalność asocjacji i plany na najbliższą przyszłość. Podczas spotkania członkostwo w asocjacji zadeklarowało kilkanaście nowych osób – uczestników konferencji.

Program konferencji – mimo bogactwa referatów – pozostawił stosunkowo dużo czasu na dyskusję, która toczyła się zarówno na zakończenie każdej z sesji tematycznych jak na zakończenie sesji plenarnej oraz w ramach dyskusji końcowej sesji podsumowującej. Wśród wielu innych warto zwrócić uwagę na następujące zagadnienia, poruszane przez jej uczestników:

1. Rosnące zainteresowanie badaniami transdyscyplinarnymi, wymagającymi współpracy specjalistów z różnych dziedzin, dającymi szansę na nowe odkrycia „na styku” różnych dyscyplin naukowych
2. Współwystępowanie procesów naturalizacji i wzmożonej antropopresji przy istniejących niekiedy trudnościach w oddzieleniu skutków procesów naturalnych i antropogenicznych
3. Pojawienie się w ostatnich latach nowych (własnościowych, administracyjnych) problemów w dziedzinie gospodarowania zasobami środowiska.
4. Konieczność podjęcia prac z dziedziny estetyki krajobrazu
5. Konieczność podjęcia tematyki prognozowania w badaniach; zwrócono uwagę na to, że geografowie i ekolodzy krajobrazu są jedynymi specjalistami z tej dziedziny; padła też propozycja zorganizowania kolejnej konferencji z tego zakresu.

Na marginesie dyskusji parę istotnych spostrzeżeń. Najważniejszym z nich jest „ponadregionalny” charakter niektórych trendów rozwojowych środowiska w Polsce. Przykładowo trwający od początku ostatniej dekady XX w. proces renaturalizacji środowiska (zastępowania gruntów ornych przez użytki zielone, odłogi i lasy) był sygnalizowany przez autorów z bardzo różnych obszarów Polski. Podobnie prawie wszędzie zdaje się pogarszać stan wód i rosnać zaścianienie środowiska. Rysuje się natomiast pewna poprawa w zakresie czystości powietrza. Szereg autorów stwierdza w ostatnich latach intensyfikację procesów naturalnych modelujących rzeźbę terenu oraz wzrost częstotliwości zachodzenia zjawisk o charakterze ekstremalnym. Generalnie wyniki konferencji wskazują też na – sygnalizowaną również silnie w dyskusji, a ciągle jeszcze nie docenianą przez planistów – fundamentalną rolę „specjalistów od środowiska” a zatem geografów fizycznych i szeroko rozumianych ekologów krajobrazu w mądrym gospodarowaniu środowiskiem, a zatem w trafnej diagnozie stanu środowiska przyrodniczego i jego stabilności oraz w planowaniu przestrzennym, zgodnym z ideą ekorozwoju.

We współczesnej dobie istnieje potrzeba innego niż w przeszłości spojrzenia na środowisko przyrodnicze. Konieczne jest postrzeganie go, jako czterowymiarowego systemu dynamicznego (zróżnicowanie horyzontalne, wertykalne,

piętrowe i zmienność w czasie), złożonego z elementów powiązanych licznymi relacjami. Badania współczesnych przemian naturalnych i antropogenicznych tak złożonego systemu wymagają zastosowania całego wachlarza metod: terenowych, laboratoryjnych, analizy źródłowej, teledetekcyjnych, GIS i in. W badaniach tych niezwykle ważnym m. in. jest problem jakości, czyli stanu czystości środowiska, który obecnie również ulega istotnym zmianom, czy to na skutek samooczyszczania środowiska, czy na skutek nasilonej presji człowieka. Zadaniom tym może sprostać jedynie szerokie grono specjalistów z różnych dziedzin. Organizatorzy, prócz tomu streszczeń wydanego w ramach materiałów konferencyjnych, oddają do druku recenzowany tom *Przemiany środowiska przyrodniczego Polski a jego funkcjonowanie*. Tom ten, wydawany jest jako dziesiąty już wolumin *Problemów Ekologii Krajobrazu*. Ten jubileuszowy numer winien być może zawierać pewne podsumowanie działalności Polskiej Asocjacji Ekologii Krajobrazu, jak również omówienie aktualnego stanu ekologii krajobrazu w Polsce. Podsumowanie takie – pióra prof. dr hab. A. Richlinga – jednak już znalazło się w tomie VIII „*Problemów...*”.

Specyfika przemian środowiska przyrodniczego Polski jest nieco odmienna w poszczególnych regionach geograficznych, różniących się strukturą, sposobem powiązań i funkcjonowania. Stąd, spośród różnych możliwości uporządkowania bogatego dorobku konferencji, zawartego w niniejszym tomie, redakcja zdecydowała się na przyjęcie regionalnego układu treści. Układ regionalny tomu poprzedza część pierwsza, poświęcona zarysowi problematyki merytoryczno-metodycznej w ujęciu ogólnym. Redaktorzy tomu mają nadzieję, że mimo zróżnicowania liczbowego prac w poszczególnych regionach, taki układ pozwoli dostrzec kompleksowo i we wzajemnym powiązaniu przemiany wykazujące nierzadko przeciwstawne trendy, a zachodzące obecnie w poszczególnych regionach Polski.

TRANSFORMATIONS AND THE FUNCTIONING OF THE NATURAL ENVIRONMENT AS AN INTERDISCIPLINARY RESEARCH PROBLEM

Summary

An interdisciplinary All-Poland Scientific Conference on the *Transformations of the Natural Environment of Poland and Its Functioning* was held in Cracow on 17-18 May 2001. The aim of the conference was to present the directions of present-day transformations of various types of Poland's landscape, to determine their impact on the functioning of geosystems and to assess their effects for the environment and man. The conference was participated by 136 researchers representing various scientific disciplines-physical and social geographers, landscape ecologists, biologists, foresters, planners, architects and others. The results of the conference point to the – still underestimated by planners – fundamental role of physical geographers and broadly-conceived landscape ecologists in a wise management

of the environment and so in a relevant diagnosis of the state of the natural environment and its stability as well as in spatial planning in accordance with the idea of sustainable management. Achievements of the conference are contained in the present volume of the *Transformations of the Natural Environment of Poland and Its Functioning* published as the already tenth volume of *Problems of Landscape Ecology*.

*Dr hab. German Krystyna, dr Balon Jarosław,
Zakład Geografii Fizycznej
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
ul. Grodzka 64
31-044 Kraków*